Ludmila CLICHICI

EXPRIMAREA TAUTOLOGICĂ: REFERENŢIALITATE ŞI SENS

Subiectul gramatical al unei propoziţii tautologice este, de regulă, un item lexical (*Legea-i lege*) sau o sintagmă (*Une perle rare est une perle rare*) care are un referent în realitatea extralingvistică, a cărui existenţă este fie percepută, fie negată sau imaginată de către vorbitor. În construcţia tautologică *Un sou est un sou, „sou"* din prima poziţie nu este un obiect concret desemnat pentru a afirma că anume acest obiect este un *sou*, dar *sou* indică acest referent concret reprezentat în realitatea extralingvistică prin clasa de obiecte *sou.* Or, ideea transmisă este aceea că tuturor reprezentanţilor acestei clase le sunt caracteristice anumite proprietăţi care sunt concretizate de sintagma predicat. Subiectul acestei construcţii desemnează o anumită clasă, iar acest *x* la singular are sensul de *orice x*, *un x oarecare*.

În fraza *Je ne suis pas un sensiblard, dit-il, un gibier est un gibier et je ne vois pas pour quelle raison je m'intéresserais à une volaille ou à un quadrupède fait pour être mangé* (P. Vialar, **Les invités de la chasse**, p. 126) vocabulele *une volaille*, *un quadrupède,* care sunt hiponime faţă de hiperonimul *gibier,* vin să confirme că, indiferent de numele pe care îl poartă, vietăţile reunite în clasa *gibier* au nişte caracteristici comune, una dintre care este *de a exista pentru a fi mâncat.*

Într-o construcţie tautologică se atestă mai multe tipuri de referenţialitate, în funcţie de formula în baza căreia este construită tautologia: *x este x* sau *x este y*. Considerăm că în construcţiile de tipul *L'enfant est l'enfant* numai *enfant* în calitate de subiect este referenţial şi este vorba despre un individ *enfant* care face referinţă la o clasa de indivizi în mod distributiv „*pour attribuer une propriété donnée à chacun de ses membres*" (5, p. 146). *L'enfant est l'enfant* poate fi considerată o propoziţie generică, adică o propoziţie care spune ceva nu doar despre acest copil, ci despre întreaga clasă de indivizi. I. Cârâc consideră că principiul identităţii cu referire la realitate valorează nu numai pentru tot ce există în prezent, ci şi pentru tot ce a existat şi va exista, deci pentru o mulţime infinită de obiecte, infinitul reprezentând un concept controversat şi putând fi considerat un construct, un obiect

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)

conceptual (1, p 75). Constatăm că în propoziţiile tautologice de tipul celor menţionate, relaţia de referinţă leagă semnul lingvistic *enfant* cu obiectul conceptual *enfant*. Formula sintactică fundamentală a unei tautologii este *subiect + verb copulativ + nume predicativ*. Cel mai frecvent, în calitate de verb copulativ este atestat verbul *être* (a fi), deci vom avea formula: S+ÊTRE + NUME PREDICATIV.

Pentru propoziţiile tautologice cu formula *x est y* se conturează două categorii distincte: prima, mai puţin numeroasă, în care în relaţia de identitate intră două sinonime, ambele fiind redate prin termeni simpli: *Un oftalmologiste est un oculiste*; în a doua categorie, în stânga semnului identităţii se conţine un termen simplu, iar în dreapta – o parafrază explicativă: *Un oftalmologiste est un médecin des yeux.* O astfel de relaţie de identitate constituie o predicaţie tautologică prin care se afirmă explicaţia. Pentru cel care nu cunoaşte termenul din stânga verbului *être oftalmologiste* are un sens vid şi numai recunoaşterea celui de-al doilea termen *oculiste* sau parafraza din dreapta completează vidul ce se conţine în subiect. Considerăm că, în construcţiile de acest tip, atât ocurenţa subiect, cât şi ocurenţa predicat sunt referenţiale, având drept referent o persoana titulară a unei diplome de studii universitare medicale cu calificativul respectiv.

Amintim că verbul *être* are proprietatea de a stabili diferite raporturi între constituenţii pe care îi leagă. Deosebim propoziţii în care se exprimă echivalenţa referenţială între cei doi constituenţi ai propoziţiei tautologice: *Paris est la capitale de la France,* cu formula X+este Y. În enunţul citat, verbul *être*, prin capacitatea lui de a stabili identitatea unor entităţi, ne anunţă faptul că sintagmele *Paris* şi *La capitale de la France*, având funcţii sintactice diferite (subiect şi predicat), sunt identice datorită identităţii referentului lor, adică fac trimitere la acelaşi segment al realităţii extralingvistice. În propoziţia copulativă *Paris est une ville*, partea nominală serveşte pentru a atribui o proprietate subiectului, anume cea de a fi oraş. Pentru a demonstra că statutul celor două sintagme (*la capitale de la France* şi *une ville*) din dreapta verbului *être* este diferit, vom exploata una din proprietăţile relaţiei de identitate şi anume – substituţia. *„La copule équative est donc le correspondant linguistique de l'opérateur d' identité des mathématiciens ou des logiciens"* (4, p. 106). Într-o formulă matematică cum ar fi $3^2 = 9$, dacă schimbăm termenii cu locul, expresia rămâne valabilă. Aplicând aceeaşi logică, încercăm să supunem unui test similar

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)

exemplele de mai sus verificând permutabilitatea lor: (1) *La capitale de la France est Paris;* (2) *Une ville est Paris.* Propoziţia (1) îşi păstrează sensul rămânând inteligibilă şi interpretabilă, însă propoziţia (2) devine inacceptabilă, testul de identitate este ratat, permutarea fiind imposibilă. Deşi, atât în primul caz, cât şi în al doilea, ocurenţele sunt constituite din substantive, ele nu au aceeaşi funcţie. În propoziţia (1) ambele sintagme au funcţie referenţială, pe când în (2) sintagma predicat are funcţie atributivă.

Este interesant de observat că această distincţie între funcţia atributivă şi cea referenţială poate fi atestată chiar în cadrul aceleiaşi propoziţii. Propunând pentru demonstrare fraza *Giscard d'Estaing est président de la République Française*, J. Lyons consideră că ea poate fi interpretată în mai multe feluri. Comparată cu alte propoziţii care ne informează că Giscard d'Estaing este originar din Auvergne, că îi place să joace tenis etc., sintagma *le président de la République Française* nu are funcţia de a face referinţă la un individ, ea este utilizată cu funcţie predicativă, pentru a spune ceva despre individul desemnat cu ajutorul sintagmei-subiect *Giscard d'Estaing*, şi anume se enunţă calitatea de preşedinte al Franţei.

Există şi o alta interpretare posibilă „Si *Giscard d'Estaing"* et „*Le président de la République Française" fonctionnent simultanément comme des expressions référentielles: la copule établit alors un rapport d'identité entre les deux référents. C'est un trait du français, mais pas de toutes les langues, que la copule équative (ou d'identité) et la copule prédicative sont identiques* (5, 151-152). Verbul *être* se utilizează în ambele cazuri şi, dacă vom considera propoziţia drept una în care se exprimă identitatea, ambele sintagme devin substituibile exact ca într-o ecuaţie matematică şi articolul hotărât *le* este un component obligatoriu al sintagmei *le président de la République Française*. De exemplu: „*Giscard d'Estaing est le président de la République Française"* sau „*Le président de la République Française est Giscard d'Estaing*". Dacă propoziţia este considerată predicativă , sintagmele nominale nu pot fi schimbate cu locul şi utilizarea articolului în limba franceză este facultativă în sintagma nominală predicativă. În acest caz vom utiliza propoziţia *Giscar d'Estaing est président de la République Française.*

În cele ce urmează ne propunem să analizăm construcţiile caracterizate prin relaţia de identitate, adică frazele care afirmă că două expresii desemnează acelaşi individ sau acelaşi obiect. Este vorba de frazele în care se stabileşte o identitate referenţială.

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)

Fie enunţul (3) *Primarul satului este domnul Ciobanu*. Se ştie că în enunţurile copulative de identitate partea nominală a predicatului este permutabilă cu subiectul fără a altera sensul frazei iniţiale, deoarece ea exprimă o identitate referenţială. Astfel, în enunţul (4) *Domnul Ciobanu este primarul satului* vom avea aproximativ acelaşi sens. În fraze de acest tip este dificil de precizat dacă secvenţa *domnul Ciobanu* din (3) constituie numele predicativ sau este un subiect logic permutat. Soluţionarea acestei probleme ţine de identificarea subiectului logic al acestor fraze. G. Kleibert propune definirea subiectului logic cu ajutorul unei scări de referenţialitate a sintagmelor nominale, în funcţie de gradul de forţă identificatoare sau referenţială. Utilizând această scară, poate fi identificat subiectul logic, deoarece forţa lui referenţială este întotdeauna mai mare decât cea a sintagmei nominale în funcţia sa de nume predicativ. În acest scop G. Kleibert aplică două modalităţi de verificare propuse de Moreau, şi anume (1970), întrebarea *quel est*…? şi mai ales construcţia *c'est …qui.*

Aplicând construcţia *c'est… qui* la frazele citate, vom avea pentru (3) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului* şi pentru (4) *Anume domnul Ciobanu este primarul satului.* Observăm că enunţurile coincid, punând în evidenţă secvenţa *Domnul Ciobanu* cu funcţie de subiect logic şi *primarul satului* – în calitate de nume predicativ. Este important de observat că dacă numele propriu este subiect logic, funcţia lui rămâne referenţială, în pofida poziţiei sale de nume predicativ. Dacă din punct de vedere logic numele propriu este un nume predicativ, funcţia lui este predicativă, dar şi identificatoare, cum ar fi în propoziţia *Vasile este un Hercule,* în care numele propriu *Hercule* îi atribuie persoanei numite *Vasile* nişte calităţi proprii semizeului roman, şi anume putere supraomenească şi probitate morală deosebită.

Necesitatea de a separa sensul de referinţă devine evidentă atunci când sunt analizate expresiile care nu sunt sinonime, dar care indică acelaşi referent din lumea obiectivă. Sintagmele nominale *Le vainqueur d'Austerlitz, Le vaincu de Waterloo, Napoleon I, le prisonnier de Sainte-Hélène* au drept referent una şi aceeaşi persoană – pe Napoleon Bonaparte. Utilizând aceste sintagme, se pot construi mai multe propoziţii tautologice: *Napoleon est le vainqueur d'Austerlitz; Le vainqueur d'Austerlitz est Napoleon; Le prisonnier de Sainte-Hélène est le vaincu de Waterloo* etc. Aceste permutări nu duc la schimbări în ceea ce

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)

priveşte referenţialitatea, deoarece sintagmele nominale menţionate au acelaşi referent în realitatea extralingvistică. În pofida referentului comun, în conţinutul semantic al sintagmelor se atestă diferenţe. Atunci când spunem *Napoleon*, sememele actualizate vor fi *măreţie, strălucire, putere,* iar când spunem *prizonierul de pe insula Sainte-Hélène,* reprezentarea mintală ne va trimite la conceptul de *persoană obişnuită, destin nefavorabil, sfârşit tragic.* Anume contextul valorifică deosebirile conţinutului semantic. Să considerăm un context mic: *Le vainqueur d'Austerlitz rentra victorieux à Paris,* şi să încercam să substituim expresiile pentru a urmări dacă propoziţia îşi păstrează sensul: *Le prisonnier de Sainte-Hélène rentra victorieux à Paris.* Este evident că am obţinut un nonsens. Deşi se referă la acelaşi subiect din realitate, propoziţiile nu au acelaşi sens. Implicaţiile simetrice pot fi realizate la nivel de referenţialitate, dar în ceea ce priveşte această substituire în context, în care este implicat sensul, ea nu poate fi întotdeauna valabilă. Se creează sentimentul unei anomalii semantice, deoarece, printr-o convenţie preexistentă, sintagmele respective actualizează în reprezentarea noastră trăsături diferite ale aceluiaşi referent. Sensul precedă actul de referire. Aceste două sintagme descriptive se pot referi la aceeaşi persoană, pentru că au avut loc bătăliile de la Waterloo şi de la Austerlitz – în una Napoleon a fi fost învins, iar în alta a învins el, – evenimente după care s-au constituit nişte convenţii comune pentru sintagmele susmenţionate. Respectiv, numai în acest context ar putea fi folosite sintagmele *Le vaincu de Waterloo si Le vainqueur d'Austerlitz,* pentru a face referinţă la Napoleon. *Accepter que les expressions linguistiques réfèrent à quelque chose, qu' elle ont un référent, revient à accepter l' existence de ce référent*. Je ne *puis renvoyer à quelque chose avec une expression linguistique que s'il y a quelque chose à quoi référer et donc que ce quelque chose existe. La référence repose crucialement sur une axiome d'existence* (3, p. 10).

Abordând construcţiile în care ambele poziţii sunt ocupate de nume proprii, remarcăm că ele sunt mult mai puţine la număr. Să ne imaginăm următoarea situaţie: un elev întreabă cine este Nică din **Amintiri din copilărie**. Un posibil răspuns ar putea fi: Nică din **Amintiri din copilărie** este chiar autorul, Ion Creangă. Dacă reducem propoziţia la subiect şi predicat, vom avea: *Nică este Ion Creangă* sau *Ion Creangă este Nică*. În limbajul comun, o astfel de identitate referenţială

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)

este exprimată mai curând prin enunţuri de tipul *Ion Creangă şi Nică sunt una şi aceeaşi persoană* sau *Nică nu este altcineva decât Ion Creangă*. Constatăm că asemenea enunţuri descriu cazuri de identitate dublă. Este vorba de nişte personaje pe care dedublarea le-a făcut să apară ca doi indivizi diferiţi, dar care în realitate sunt una şi aceeaşi persoană, doar că identitatea lor „varie ici sur l'axe temporel" (Kerstin Jonason, p. 76). Acest tip de raporturi poate fi încadrat în structura sintactică N. propriu + est + N. propriu.

În enunţurile de tipul *Mastroiani est Casanova*, raportul ilustrat este cel al unui actor în rolul unui personaj dintr-un film sau o piesă de teatru. Aplicând la această propoziţie testul *c'est… qui,* obţinem *C'est Mastroiani qui est Casanova* (2, p. 78). Astfel, ajungem la concluzia că numele propriu al actorului este subiectul logic al propoziţiei, pe când în numele propriu al rolului din film se actualizează funcţia de nume predicativ. Acest rezultat pare natural, deoarece anume numele proprii ale actorilor sunt asociate cu nişte identităţi reale, la nişte valori din lumea reală. Numele proprii de cinema, chiar dacă prezintă personaje istorice, ca de exemplu *Casanova,* nu desemnează decât nişte construcţii fictive, roluri susceptibile de a fi interpretate de diferiţi actori.

Cele două ocurenţe distincte scot în evidenţă dubla funcţionare a numelui propriu: în poziţie de subiect el desemnează o entitate identificată printr-un act de botez; în poziţie de nume predicativ, datorită actului predicaţiei, numele propriu utilizat atribuie nişte caracteristici care îi sunt proprii şi care sunt general acceptate prin convenţii sociale.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Cârâc, Ioan S., *Introducere în semantica propoziţiei*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991.

2. Jonasson, K., *Le nom propre*. *Constructions et interprétations*, Duculot s.a., 1994.

3. Kleibert, G., *Sens, référence et existence: que faire de l'extralinguistique*? // Langages, septembre, 1997, (p. 9-37), Larousse, Bordas, Paris.

4. Lyons, J., *Sémantique linguistique,* Paris, Librairie Larousse, 1980.

5. Lyons, J., *Eléments de sémantique*, Paris, Librairie Larousse, 1978.

BDD-A20776 © 2006 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:00 UTC)